

Szapu Magda: Gyermekélet, gyermekjátékok c. irásának megelőző változatáról f. év szeptemberében lektori véleményt készítettem, ebben számos javaslatot irtam le.

A most, f. év. november-decemberében elolvasott, már ki-nyomtatott fejezet kiérlelt, kerek, jó stílusban megírt, a témára vonatkozó megyei anyagot bőségesen közvetítő, nagyon szép, élvezettel olvasható. Szerkesztésmódja is elősegíti az olvasó számára hasznosíthatóságát, a lap-szélére folyamatosan szerkesztett képsorokkal. Örülök, hogy ezt a szép munkát kézbe kaphattam. Szívesen ia-gazo-lom vissza nem csak megtett javaslataim érvényesítését, hanem az azokon túlmenő, valóban értékes alkotó munkát is.

Bp. 2000. december 9.

Györgyi Erzsébet
dr. Györgyi Erzsébet

Lektori vélemény
Szapu Magda: Gyermekélet, gyermekjátékok című fejezetéről,
a Somogy Megye Népművészete című kötetben

A fejezet sokoldalúan mutatja be Somogy megye gyermekei mindennapi életét, különös tekintettel játéktevékenységükre.

E kéziratot kézbe véve megragadja a szemlélőt a rendkívül értékes, gazdag képanyag, amely a század első felében készült, és főleg Gönyey Ébner Sándor munkáját dicséri. Ezek a képek híven vezetnek el a Somogy megyei paraszti élet realitásába, amelyben a gyermekek igen szerény anyagi, ám kulturális tekintetben ösztönző körülmények között nőttek fel. Környezetük nem csupán lehetőséget teremtett számukra a tevékenységhez, hanem valósággal kényszerhelyzetbe hozta őket: akkor lehetett játékuk, ha megfigyelték a nagyobbak játékkészítő ügyességét, és maguk is elsajátították azt. (Itt megjegyeznénk, hogy nem megtisztelő Gönyey Ébner Sándorra, ha csupán a Néprajzi Múzeum fényképészeként említődne a kötetben, mikor tudományos munkásságának eredményeit a szakfolyóiratok őrzik.) Ugyancsak jelentősek a tárgyfényképek, amelyek a hagyományos gyermek-tárgykultúra, a játékszerek világát tárják az olvasó elé. Hasonlóképpen értékelendők az illusztrációs anyagot kiegészítő rajzok, mind a tárgyakat ábrázolók, mind pedig a játék leírásokat szemléletesen tevők, amelyek korábbi kiadványokból átvételek. (Ezt jelzi valahol a Szerző a későbbiekben?)

A megye gyermekkultúrájával szerencsés módon több jelentős kutató is foglalkozott. Így lehetséges, hogy az irodalomjegyzék elég gazdag helyi vonatkozású irodalmat tud felmutatni, az összefoglaló műveken, tanulmányokon kívül. Az is nagyra értékelendő, hogy a derékba tört kutatói pályájú Együd Árpád munkája folytatóra talált épp e fejezet írójában, aki fontos feladatának tartotta, hogy a becses játékgyűjtemény megjelenjen. Örömmel értesültünk arról, hogy ez a gyűjtemény annyira sikeres volt, hogy már el is fogyott.

A fejezet első szakasza egészen a máig elvezet, jelentős történeti visszapillantást tesz, sőt meglehetősen kitekintést is a nagyvilágban létező játékokra. Több érdekes játéktörténeti tény olvashatunk, és ugyancsak felvillantott képeket különböző népek játékkultúrájából. Mindez azonban – teljesen érthetően – mozaikszerű. Nem létezik az az általános játéktörténet, illetve minden nép játékát összefoglaló mű magyar nyelven, amelyre biztonsággal támaszkodhatott volna a Szerző. Így ez a széles ölelés – nélkülözve a rendszerességet – túlzás is egy megyei, múltbeli gyermek- és játékkultúrát bemutató fejezetben. Más lenne a helyzet, ha egyes,

Somogy megyében játszott és Szerző által bemutatott játékok tér- és időbeli összefüggésére sikerülne rámutatni. A somogyi gyermekek mai játékaik felzárkózása a világszerte érvényesülő tendenciákhoz olyan tény, amely talán inkább önálló, nem annyira néprajzi, mint inkább szociológiai vagy antropológiai feldolgozás tárgya lehetne. Mindenesetre felmerül a kérdés: szerencsés-e e megállapításokkal kezdeni a múlt jellegzetes sajátosságokat felmutató játékkultúrájának bemutatását. Lehetséges, hogy miután a mai Somogyban is a fogyasztói társadalom gyermekei élnek, e játékok részletes ismertetése, – anélkül, hogy a korábbi játékkultúrából a maiba átvezető utat részletesen követhetnénk, – nem igazán tűnik itt szükségesnek és jelentőségteljesnek. Sokkal inkább gondolnám, hogy fontos a hagyományos játékkincs továbbélését a jelenben ismertetni. Javasolom mindezt azért, mert úgy gondolom, hogy nem vállalta föl a kiadvány más téreken sem a mai kulturális kép részletező bemutatását. Azonban biztosan jó lenne a kézirat első 3-5 oldalának esetleges önálló, vagy valamilyen évkönyv vagy tanulmánykötetben megjelentetése adat összeállításai, és a szerző néhány érdekes megállapítása miatt. Emellett a hagyományos játékkultúrára és a játékkultúrára általában vonatkozó részeit viszont szívesen meghagynám, egy rövidebb bevezetés formájában. Talán konzervatívnak tűnik ez a megítélés a lektor részéről, ám a mai tömegkultúra részét alkotó játék- és gyermekkultúra ilyen mérvű ismertetése csak akkor tűnne számomra indokoltnak, ha a kötetben a kultúra minden területe is hasonlóképpen lenne elvezetve a mai napig.

A múlt gyermek életének sokoldalú írásbeli bemutatásával adós marad ez a fejezet. A Gönyey-féle képek valósággal kínálják a melléjük irandókat, és Gönczi alapos leírása szolgáltatja is hozzá az anyagot. Miután a játék valóban a gyermek életének nagyon fontos összetevője volt a múltban, szükséges lenne a múltbeli gyermekélet rövid ismertetésére, a szakirodalomban kialakult séma szerint: az anyagot Gönczitől véve, a felépítésben például Gazda Klára esztelneki monográfiájára is tekintve. A gyermekélet mai jellemzése a múltbelit nem teszi nélkülözhetővé.

A hagyományos játékkultúra ismertetésén lényegében végighalad a Szerző. Az irodalmi előzmények még kiegészítésre szoruló ismertetése után – amelybe immár saját műve is beletartozik – tér rá a játékalkalmak és a játékszituációk ismertetésére. A tárgykészítő játékok – vagyis a felnőttek tárgyi világának kicsinyben való leutánzása – után viszonylag sokoldalú bemutatása következik az ügyességet fejlesztő, a mozgás örömét nyújtó játékoknak. A mozgásos és az úgynevezett népi sportjátékokról is röviden összefoglalt képet kapunk. De szó esik a szellemi játékokról, a mondókákról és a legkisebb gyermekkor költészetéről is. A tömör összegzésben néhány fontos megállapítást olvashatunk a játékok elsajátításának sorrendjére, az egyes játszasmódok ügyességfejlesztő voltára nézve, és megismerkedünk azok életkorhoz, nemekhez kötöttségével.

Végezetül eljut a Szerző ahhoz a megállapításhoz, amelytől indult, hogy a múlt játékkultúrája átadja a helyét a mai tömegkultúra által felkínált tevékenységi formáknak.

A játékról szóló szakasz a tárgyi gyűjtemény leírásával meglehetősen hamar végez. A népművészeti kötetek – amelyek sorába a Somogy megyei is be kíván állni – általában jelentős teret szentelnek a megyei múzeumi anyag bemutatásának, lehetőségükhöz képest. Miután Somogy megye e téren kiemelkedő értékekkel rendelkezik, ennek e fejezet rész terjedelmében is meg kellene mutatkoznia. Lényegében itt kellene bemutatni azt a gazdag játékgyűjteményt, amely Gönczi gyűjtésére alapozódik, Knézy Judit és még néhány fiatal múzeológus munkájával folytatódik, amelyet Együd Árpád is gyarapított és amelynek az ismertetése Szapu Magda Gyermekjátékok című könyvében a 264-270. lapokon olvasható. A fotóillusztrációkat áttekintve és a lelőhely-rövidítéseket megfejtve döbbenet látjuk, hogy a Rippl Rónai Múzeumból nem igen került közéje anyag, bár örvendetes, hogy a megye többi múzeumaiból bőven. Az a kérdés is fölmerül, hogy a Thury György Múzeum Somogy megyei anyagot őriz-e? Mivel a játékszerek lelőhelye nincs feltüntetve a fotóalírásoknál, holott bizonyára ismeretes. Nem mintha a somogyi és zalai játékok annyira különböznenek, de tudtommal Zala megye népművészeti kötete is készülöben van.

Summa-summárum: biztosan nem vagyok egyedül azzal az igényemmel, hogy a Somogy megye népművészetét bemutató kötetben a szakirodalomban elfogadott csoportosításban részletes bemutatást láthassunk az országos hírű, kivételes gazdagságú játékszer gyűjteményről, tárgyleírásokkal, konkrét funkció és játszasmód ismertetésekkel. Elvégre ezek a kis remekművek népművészeti alkotások, amelyek eddig mostoha sorsra jutottak a népművészeti kiadványokban, és talán épp most jött el az az idő, hogy minél részletesebb, gazdagabb bemutatásuk megtörténjen. Ennek a leírásnak kellene a fejezet legnagyobb részét kitöltenie. És, mint fentebb is láttuk, e munkának előmunkálatai oly mértékben előrehaladtak, hogy most már bármely olvasó, akihez Szapu Magda Gyermekjátékok kötete eljutott, joggal reklamálhat, hogy miért nem kel életre ebben a kötetben az ott jegyzékszerűen bemutatott játékkincs. De hiszen a Kapuvári Múzeum játékgyűjteménye enélkül is országos hírű volt.

Nem tudom, hogy Somogy megyében nem figyelhetők-e meg azok a törekvések, amelyek országszerte többé-kevésbé jelentkeznek. Nevezetesen: a hagyományos gyermekkultúra beigazolódottan nevelő hatású és élvezetes tevékenységeinek szervezett formában felkínálása a gyermektársadalom számára, például a játszóházakban. Amennyiben ilyenek léteznek – és bizonyára igen – akkor ezek a

törekvések is megérdemelnek egy népművészeti kötetben annyi figyelmet, mint a legújabbban megjelent és mondhatjuk azt, hogy részben kérészerű játékok.

Az áttekintett, gazdagon illusztrált és jelentős irodalmi előmunkálatokra épülő fejezetből bizonyos képet alkothat az olvasó a Somogy megyei hagyományos játékkultúráról, elvezetve azt a mai legújabb fejleményekig. Talán nem tévedek, ha úgy gondolom, hogy nem jutott el még a végső megformálásig. Jelen állapotában inkább tűnik esszének, mint a megye népművészetét bemutató könyv fejezetének. **Feltétlenül javaslom mind a játékszereket kellő csoportosításban leíró módon bemutató rész kidolgozását, a RRM tárgyainak fényképekben kellő megjelenítését, és a hagyományos gyermekélet a jelenleginél kissé részletezőbb, életszerűbb ismertetését.**

A jelenkor játékkultúráját oly részletesen ismertető részt akár el is lehet hagyni, és megjelentetésére méltóbb helyet kell keresni. A Somogy Megye Népművészete kötetében ugyanis az olvasó ezt nem igényli. Vannak olyan alkalmak és kiadványok is, amelyekben éppen ez lenne az érték. Épp a Kiss Áron Magyar Játék Társaság a játék minden területére kiterjedő érdeklődése mutatja, hogy milyen fontos a játékkultúra napjainkig folyamatos alakulását figyelemmel kísérni. Így az a kívánatos, hogy a modern játékok elterjedésének ismertetése a helyére kerüljön. Ha a legújabb kulturális hatások mérsékeltbb megszólaltatását javasoltam, úgy ezzel a Somogy Megye Népművészete kötetének tartalmi egységét szerettem volna szolgálni.

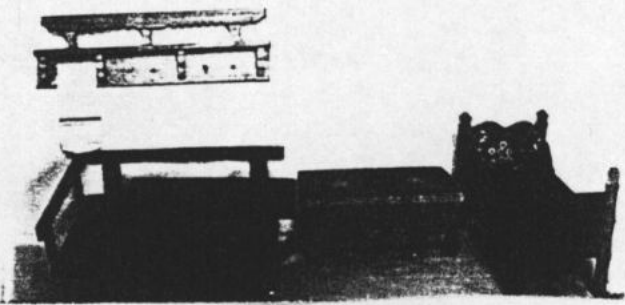
Nem könnyű egy lektori véleményben ilyen jelentős átdolgozásra biztatni olyan Szerzőt, akinek a játék terén végzett eddigi munkáját, és jelen írását is a lektor nagyra becsüli. Úgy gondolom azonban, hogy a megyei népművészeti monográfia műfajjá vált, amelynek hagyományait kellő tisztelettel illik követni, amelyhez való alkalmazkodást a szakmai és nagyközönség egyaránt elvárja, Szerzőtől, lektortól egyaránt. Így még oly érdekes, és sokféle érdeklődést kielégítő fejezet tervet sem minősíthetünk olyan véglegesnek, mint amilyennel a Szerző – remélhetőleg – rövidesen hozzájárul majd a népművészeti kötet sikeréhez.

Budapest, 2000. szeptember 1.

Györgyi Erzsébet

Dr. Györgyi Erzsébet

Gyermekélet, gyermekjátékok

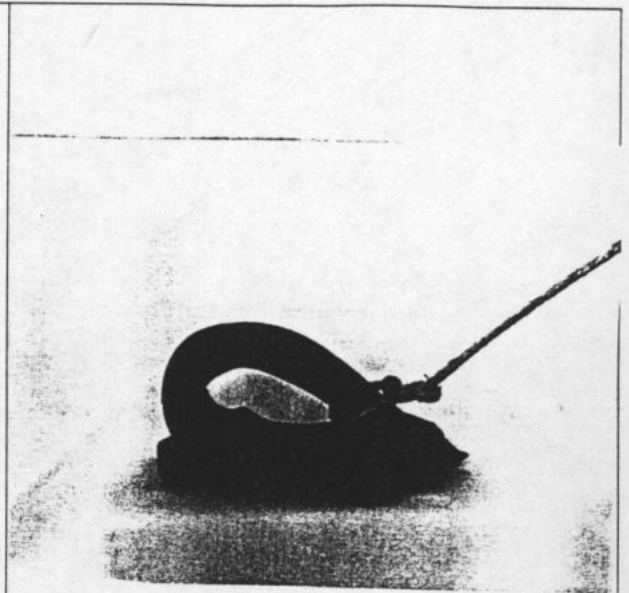

1. Babaszoba...
TGYM 73.43.-3., 73.45.5., 73.50.1.

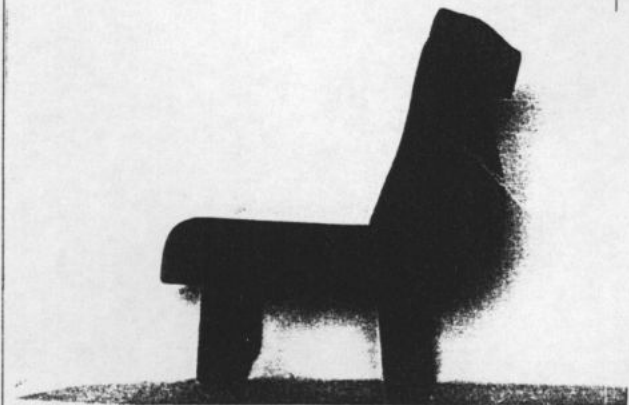
Somogy megye településeit, lakóinak mindennapi életét, kultúráját megismerni szándékozó olvasót fejezetünk a gyermekkor, a gyermekélet világába kalauzolja. A gyermekek játékaiknak bemutatásával –, amely nem mindig különül el élesen a felnőttektől (gondoljunk csak a felnőttek szórakoztató, időöltését biztosító sportjátékokra, kártya- vagy sakkjátékokra, az utóbbi időszakban elterjedt nyerészkedő játékokra, mint a kocka, rulett; a technika eszközeinek terjedésével a találékonyságot és a képzelet erejét háttérbe szorító elektronikus programjátékokra) – pedig megyénk faluközösségeinek, a falusi társadalom kultúrájának jobb megismerését, megértését kínáljuk.

Tudjuk, népi játékaink hosszú időn át formálódtak, csiszolódtak. Megtaláljuk bennük mindazokat az értékeket, amelyeket a paraszti kultúrában fontosnak, nélkülözhetetlennek tartottak, amelyeket a köz elvárt tagjaitól, legyenek azok kicsinyített munkaeszközök, az állatvilág játék-másai, babák vagy fegyverek. Meglepődnénk, ha látnánk egy mai óvodai játékiállítást, vagy felmérnénk egy többgyermekes család játékkészletét, hogy milyen vegyes a kép.

Húsz kaposvári óvoda millenniumi rendezvénysorozatának gazdag programjai között szerepelt egy játékiállítást is. Óvodák, szülők hozták a kiállítandó anyagot, legyen az féltett játékhadsereg, vagy egyfülű maci, mesekönyv vagy az óvodai nevelési gyakorlatban használt kiadvány (4. ábra) Kiállítottak gyárilag készült lakásbelsőket – konyha-, szoba- és fürdőszoba-berendezést – természetesen kicsiben, de volt gyermek-kávéfőző és játékvarrógép. Lányok és fiúk, picik és nagyobbacska gyerekek játékaik. Építőkockák és hang

2. Ló. Cserépedény letört füle...
TGYM 64.25.1.

3. Hintaló formájú gyermekszék ...
DM

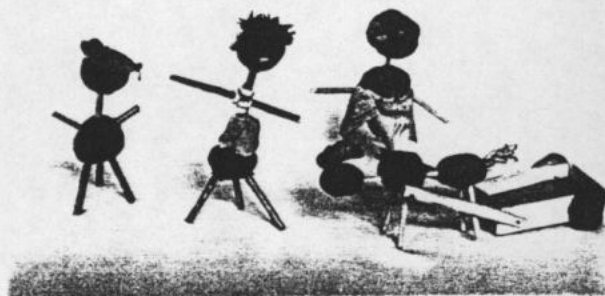
szerek, közlekedési eszközök. És terepasztal. Ez utóbbival meglehet, hogy az apukák nagyobb élvezettel játszottak, mint csemetéik! Örömmel láttuk a régi gyermekéletet idéző ostort, csúzlit, gólyalábat. Már a jövő felé mutató mesefilm-vetítő készítője talán nem is sejtette, hogy milyen hamar felváltja eszközét majd a mozgófilm, a televízió, a videó, és napjainkban a számítógép. A kiállítás rendezőjének/rendezőinek nem kis fejtörést okozott, mit ne tegyenek közszemlére, milyen szempontok szerint válogassanak. A szép és ép, a természetes anyag, a régi, féltett játékok mellett szólt minden érv. De vajon a műanyag Böbe baba, vagy a gyermekek által oly kedvelt Disney-figurák, a *dínók*, a porcelánbabákkal szemben kicsit csúnyácskább rongy- és műanyagbabák nem részei-e a mai gyermek játékkészletének? És a Barbie-baba, párjával a Kennel? Japánból indult el hódító útjára a Tamagocsi-örület, amely játékalatokat etet és temet. A közelmúltban a média a legújabb japán találmányról is beszámolt: a félig robot, csillagászati összegekbe kerülő, kezét – lábát – fejét is mozgatni tudó cicákról, kutyákról. Funkciójuk az élő háziállatok pótlása, helyettesítése.

A könyvesboltok, játékboltok kínálatát figyelemmel kísérve látjuk, hogy szebbnél szebb mesekönyvek, játékok kelletik magukat a polcokon, a kirakatokban. Verses könyvek, mondókák, népi és irodalmi ihletésűek egyaránt. A média mesefilmekkel, rajzfilmekkel, superhősökkel szórakoztatja a gyerekeket. Hogy sok az erőszak? Lehet! De ezzel szemben jó, hogy az országos híró kaposvári Csiky Gergely Színház mesedarabokat tűz műsorára, és a játékboltok polcain a műanyag mellett ott vannak a fajtékok, a szőr- és plüssfigurák, a kézművesek termékei. Reneszánszát élik a játék mackók és a porcelánbabák. A kínálat nagyon széles skálán mozog úgy minőségben, mint árban. Nem könnyű a szülőnek, a pedagógusnak választani, helyesen dönteni! Bizonyára a közkezdelt televíziós filmsorozatok hatására a kisgyermek szerepjátékaikban már nem (csak) papás-mamást, *orvosodit* vagy tanító nénist játszanak. Ők már Xénák és Herkulesek, és más romantikus filmsorozatok vagy akciófilmek főhősei.

A játék old és élményt ad, közösséget teremt, és csoportokat fordít egymással szembe. Gondoljunk csak nemzeti sportunkra, a futballra. A Rubik-kocka világsikere nemzeti büszkeséggel tölt el bennünket. Játék és sport lett a kockából, nemzetközi rendezvényeket szerveznek köré, a XX. század egyik legismertebb szellemi és ipari terméke. Bizonyos játékszerek követendő mintává, példaképpé válnak kamasz- ill. ifjúkorra. Jó példa erre a Barbie-baba és a Ken. Nemzedékek nőttek fel a Barbién. Az idősebb tizenévesek mai generációjának egy csoportja – a house-kultúra követői – hazánkban is, de világszerte, külsőségekben az említett párost utánozzák. A mesterséges álomvilágban élő fiatalok műhajat és műszempillát, műmellet és kemény munkával kigyúrt izmokat, éhezéssel nehezen megtartott műkarcsúságot, szoláriumban nyert műbarnaságot várnak el társaiktól, az „új örület”, a legújabb divat követőitől. A mai fiatalok nem akarnak felnőni!

4. Játékmackók. Részlet a kaposvári óvodák millenniumi kiállításából. RRM NF .

5. Gesztenye-figurák...
VHM 79.7.20. 79.7.,25-30.

6. Baba, menyecskebaba
TGYM 63.59.1.

Napjainkban, az ezredfordulón is készülnek olyan játékok, amelyek hagyományos anyagból és/vagy hagyományos formákat igyekeznek rekonstruálni, „mai régít” előállítani. Mások viseletbe öltöztetett babákon mutatják be környezetük öltözetét (7-8. ábrák), vagy a drága és kevésbé időtálló gyári játékokkal szemben sajátkészítésű játékokat árusítanak, foglalkozásokat tartanak (pl. gyöngyfűzést, nemezelést, agyagozást, babakészítést, természetes anyagból készült játékokat). Ismét divat lett a mű- mellett a természetes anyag, a modern játékok mellett a régi után nosztalgizunk.

Mióta és mit játszik a magyar ember? – teszi fel a kérdést a kutató. A mai sokrétű játék-tevékenység majd mindegyikére van már félezer éve is írott adatunk. Ma a játékban (is) nő az agresszivitás, az erőszak, mindenekelőtt a tömegközlelési formák (képregény, film, televízió, videó, számítógépes játékok) jóvoltából. Mi lesz holnap? A tradicionális játékok aligha térnek vissza. A gépesítés és a modernizáció mellett némileg biztató új jelenség lehet a jövő gyermeke számára a programozás lehetősége, hogy a játészó saját maga állíthatja elő „játék-történeteit”. Ebben kell a felnőttek aktívabb segítsége, részvétele, a szerencsésebb és kívánatosabb magyar játékprogramok elkészítése. (VOIGT V., 1996. 13-23.)

A játékok nemzetköziségét immáron senki sem vitatja. Az Egyesült Államok nemzeti játéka a baseball, ahogy az angoloké a krikett. A futball őst harci játékként művelték, csak jóval később lett a szórakozás/szórakoztatás eszköze. A bennszülött törzsek határvitákat döntöttek el, párbajt helyettesítettek a játékkal. A római légiók jóvoltából terjedt el szerzte Európában, hogy Angliából induljon hódító útjára a klasszikus labdarúgás és az újkori rögbi is. A hoki őse a kanadai indiánok gyephokija volt. A küzdőjátékok a görögöknél és a rómaiaknál a versenyszellem kifejlesztésére szolgáltak, testi és lelki tréninggel párosultak. De kedvelték a kötélhúzást, az ugrást, a diszkoszvetést és a dárdahajítást is. A római gyermeksírok leletei között ott találjuk a karikaabroncsot, a hajítódárdát és a játékalarcot.

A görög-római labdajátékok a világ minden táján fellelhetők, így nálunk is az ún. méta-eredetű játékok formájában. Ilyen a már említett krikett, a baseball, de hasonló játékokat játszottak a szlávok és a germánok. A labdajátékok népszerűek voltak az indiánok között is. Eredetileg a fagolyót bőrrel vonták be. Papok és harcosok játszották egymás ellen díszes öltözetben, célja a jó idő, a jó termés biztosítása volt. A kínai tollaslabda érdekessége, hogy nem ütik, hanem rúgják, ami rendkívüli ügyességet igényel. A sárkány pedig időszámításunk előtt nem sokkal került Európába Ázsiából. Az egyiptomi régészeti feltárás eredményei alapján tudjuk, hogy a táblás játékok közkedveltek voltak. Ábráit a temetkezőhelyek és a templomok padlóira karcolták. Számos táblajáték őshazája India. A franciák kedvelt játékát, a gólyaláb-játékokat már a rómaiak is ismerték, a középkorban – bizonyos kultikus vonásain túl – igen praktikus volt mocsaras, ingoványos területeken. Ugyanott, de nálunk is kedvelt ugróiskolát szintén megtaláljuk a világ minden pontján Angliától Ázsiáig. (HAJDÚ GY., 1971, LUKÁCS A., 1964, MAJERCSIK K. – ZSÁMBOKI O., 1985.)

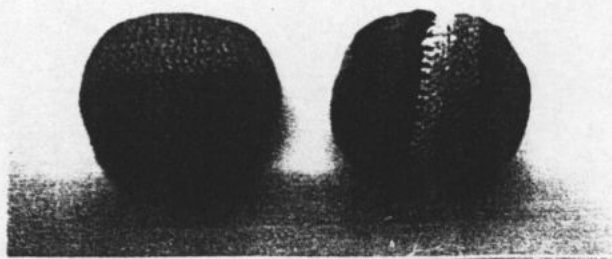

7. Török Emöke kaposvári babatervező zsenai viseletbe öltöztetett babája. A duisburgi világbajnokságon első helyezést ért el 1999-ben (?). RRM NF

8. Fiatal pár. Török Emöke babatervező babái RRM NF

A mai sportjátékok megjelenése előtt a népi játékok pótolták a sportot. Az íratlan szabály szerint játszottak helyett a modern, egységes játékszabályokkal és nemzetközi mércével mért játékok terjedtek el.

9. Rongyabdák
TGYM 68.34.1., 71.29.1., 71.55.1.

Nemzetközi méretű a gyermekfolklór is, mint ahogyan a gyermek gondolkodásának fejlődése is egyetemes. Nem csak a hagyományos, de a legmodernebb jelenségek is (pl. az óvodai és iskolai álarcosbál, a Disneyland-típusú szórakoztató parkok) nemzetköziek mindamellett, hogy megjelenik nemzeti és kulturális kategóriájuk. (VOIGT V., 1995. 27-31.)

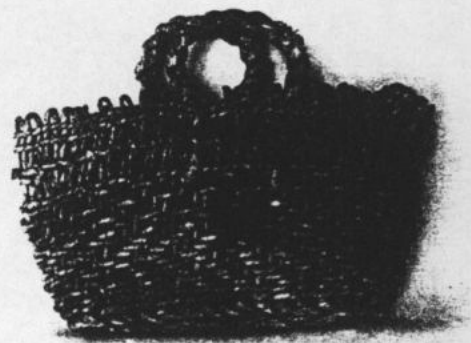
Fejezetünk természetesen nem a világméretű gyermekfolklórt kívánja olvasóival megismertetni, csupán megynk igen gazdag és viszonylag jól feldolgozott játékanyagát. Azt az anyagot, amelyet az eltérő történelmi, földrajzi és társadalmi környezet hozott létre. Azt, amelyet a megynkre jellemző természeti és társadalmi adottságok tesznek tipikusan somogyivá, ill. az adott falvak, települések játék-kultúrájává. A helyi elnevezések is a kisebb régiókban meghonosodott, kedvelt és alkalmazott gyermekjátékokra utalnak.

A játéktárgyak, eszközök megjelenési formái elsősorban funkcionálisak. A célnak leginkább megfelelő anyag, szerkezet és forma mellett egyszerűek, könnyen és gyorsan elkészíthetőek. Nem a díszítésre, az esztétikumra törekednek, inkább a felnőtt (a készítő) és a gyermek (a használó) fantáziájára építenek. Pótolják az általunk itt nem tárgyalt, olykor igen drága és nehezen megszerezhető, gazdagon vagy kevésbé díszített városi, polgári játékkészletet. Ez akkor is igaz, ha a kivitelezés alapja, mintája olykor az előbbi.

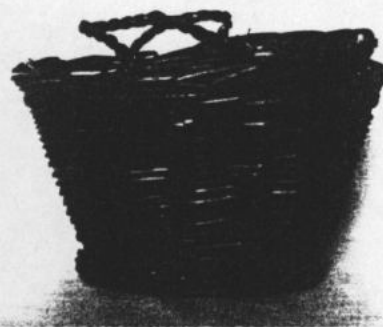
A játékok térben és időben meghatározottak. (NIEDEMÜLLER P. – LAZÁR K., 1990. 538.) A tárgyi játékokat elsősorban a szűkebb környezet kínálta anyagok (kő, sár, csont, növény stb.) szabják meg, másodsorban a felnőtt társadalom elvárásai, hagyományai, közösségi életének különböző megnyilvánulásai. A készítő és a játszó anyagi és társadalmi helyzete, a közösségben elfoglalt helye és szerepe, kora és neme, a cselekvés formája és tartalma befolyásolják/meghatározzák a játék formáját. A játék szempontjából nem

10. Szőrlabda
TGYM 72.58.8.

11. Háncskosár
TGYM 71.54.1.

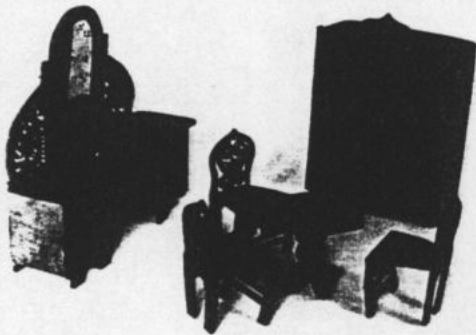

12. Vesszőkosárka fedéllel
TGYM 59.8.3.1-2.

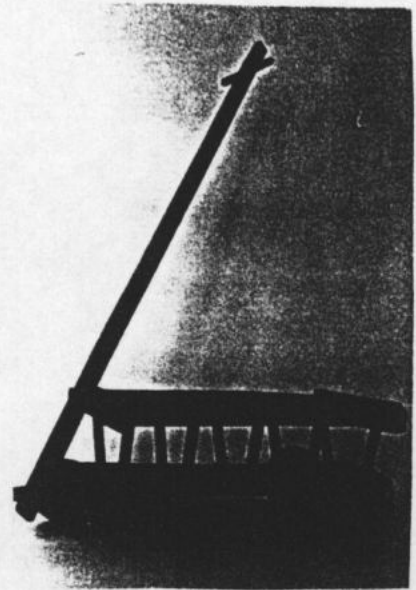
mindegy, hogy a játzó karon ülő vagy serdülő fiú vagy lány, hogy egyedül vagy testvéreivel, korcsoportjával vagy a felnőttekkel, kisebb vagy nagyobb csoportban játszik-e. Legalább ilyen lényeges szempont az, hogy a játék a gyermek testi erejére, ügyességére, szellemi tevékenységére utal-e, hogy énekes-táncos, szöveges vagy szöveg és dallam nélküli népi sportszerű játékokról van szó. Más, ha szabályokhoz kötött, és ha nem. Nagy eltérések mutatkoznak az aprócska gyermek szórakoztatását, szórakozva tanítását/nevelését célzó és a serdülőkori ismerkedő/párválasztó játékok között. Meghatározó a játszás helye (ház, udvar, utca, tér, játszó, rét, legelő), ideje (hétköznap, ünnep, évszakok változásai), a játzók kora, száma, neme, a rendelkezésükre álló tárgyak, eszközök, kellékek, ismeretek egész sora.

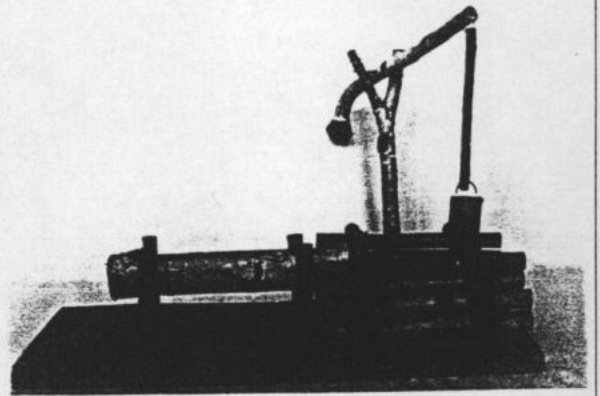
14. Játékhajó
VHM 79.7.4.

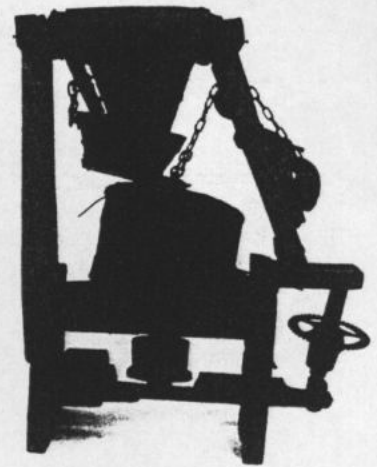
16. Babaszoba
VM

13. Játékkocsi. VM 75.115.162.

15. Gémeskút vályúval. TGYM 73.45.1.1-2.

17. Játékmalom
VHM

Ahogy időben haladunk a ma felé, mindinkább számolnunk kell az óvodai és az iskolai hatásokkal, a számítógépes játékok terjedésével és népszerűségének növekedésével, a kommunikációs eszközök gyermekekre és felnőttekre tett hatásával. Valamint avval a ténnyel, hogy a felnőtteknek – a család megélhetésének biztosítása mellett – mind kevesebb idejük marad az együttlétre, a kikapcsolódásra, a szórakozásra és szórakoztatásra. A többgenerációs együttélések napjainkban nem általánosak a falvakban sem, a nagyszülők – unokák együttléte jobbára alkalmakra, hétvégekre korlátozódik. A falvak zárt rendszere is oldódni látszik, a kapcsolatok már nem annyira zártak és közvetlenek, mint korábban voltak. Sajnos a játék társadalmi vonatkozásai kevésbé ismertek, mint formáik.

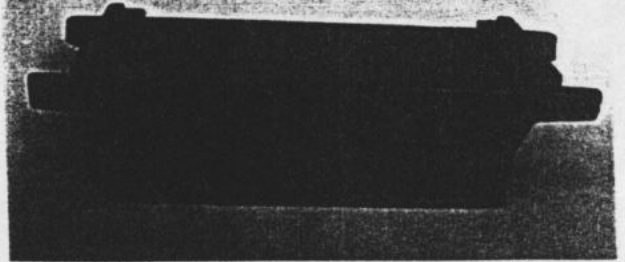
18. Kisbaba fürdetése. Kéthely, 1927.
RRM NF 3819. Gönyey Ébner Sándor felvétele

A gyermek a játék segítségével illeszkedik be az őt körülvevő társadalomba, a kicsik és nagyok világába, kultúrájába. Elsajátítja (játékosan) azokat a szabályokat, értékeket és normákat, azokat a viselkedési formákat, anyag- és tárgyismeretet, azt a szellemi gazdagságot és életmódbeli sajátosságokat, amelyek majd meghatározzák felnőttként az egész életét, gondolkodásmódját. Hogy e tanulási/elsajátítási folyamat az elvárásoknak megfelelő, zökkenőmentes legyen, gondoskodnak róla nemcsak a felnőttek, de a kortársak is irányító, szabályozó és ellenőrző szerepük révén.

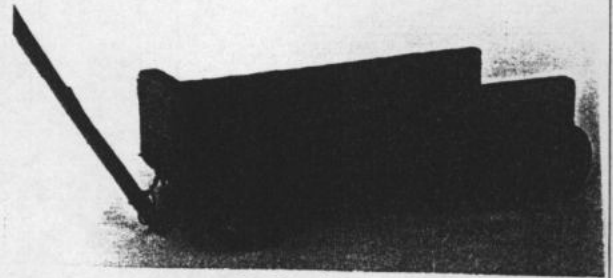
„A játéktevékenységben megnyilvánuló gyermekfolklor éppúgy szolgálja a gyermek testi, szellemi fejlődését, szórakoztatását, mint a társadalmi életbe, a hagyományokba való belenevelődését.” Azt a közösségi jelleg, a nemek és korosztályok szerinti elkülönülés, a hagyományozás és állandó alkotókészség jellemzi. (TÁTRAI ZS., 1988. 584.) Pedagógusok és pszichológusok, sportolók és játékkutatók vallják, hogy a játék – elsősorban a sportszerű játék – a mozgásvágy kielégítésén túl bizonyos képességeket fejleszt: gyorsaságot, ügyességet, állóképességet. Előnyösen alakítják a játékosok érzelmi, értelmi és akarati tulajdonságait. Hat a jellemre, például: bátorságra, önuralomra, merészségre; kezdeményező-készségre, önzetlenségre nevel. Megtanít nem csak győzedelmeskedni, örülni, de veszíteni, fájdalmat és csalódást elviselni is. Tulajdonképpen felkészít a mindennapi élet eseményeink átélésére/megélésére. Az utánzás, az átélés lehetősége mellett a fantázia szabadon száguldhathat. A gyermekjátékok birodalmában egyaránt zajlik munka – művészet – szórakozás.

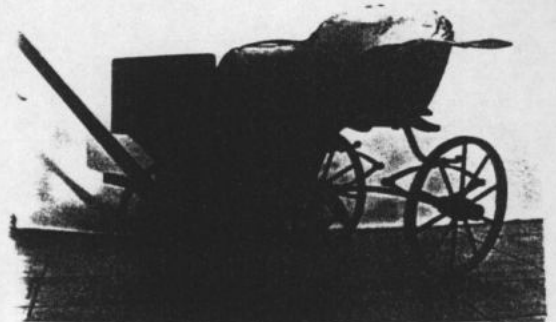
19. Bölcsőteknő
DM 84.56.1.

20. Mosóteknő
VHM 82. 8. 12.

21. Kocsi (??)
VM

22. Játékhintó
VM 75. 116.176.

23. Kisgyermek a bölcsőben. Törökkoppány. 1920.
RRM NF 3686. GÉS felvétele

Magyarországon az első gyermekjáték-gyűjtemény Kiss Áron nevéhez fűződik (KISS Á., 1981/1984.), az első somogyi játékmonográfiát Gönczi Ferenc neve fémjelzi. A tanító, tanfelügyelő, néprajzos és múzeumalapító 1912-ben került megyénkbe és dolgozott itt haláláig. Bár Gönczi könyve csupán halálát követően, 1949-ben jelent meg *Somogyi gyermekjátékok* címmel ((GÖNCZI F., 1949.), az általa összegyűjtött és feldolgozott anyag már 1937-ben nyomdakész állapotban volt. Erre a tényre utalás is történik a *Somogyi gyermek* előszavában. (GÖNCZI F., 1937. 8.) Úttörő munka volt ez a táji monográfiák sorában, kutatásai megelőzték Lajos Árpád és Kresz Mária e témakörben írt, nagy jelentőségű munkáit is. (LAJOS Á. 1940.; 1957.; KRESZ M. 1942.; 1949.)

Gönczi gyermekjáték-kötete nem volt előzmény nélküli. Harmincöt év somogyi tartózkodása alatt bejárta a megye minden zugát. Tanfelügyelőként szoros kapcsolatot tartott fenn a megye tanítóságával. Elhivatottsága is ösztönözte őt, hogy figyelme a parasztyerekek életének, nevelésének kérdései felé terelődjön. Már 1923-tól tizen-négy éven át kérdőívvel, majd annak eredménytelenségét követően személyesen járta végig a megye városait, falvait. Helyszíni gyűjtései során – a terepmunka hat éven át tartott – nappal "tárgyakat kutatót", esténként pedig a helybeliekkel interjú készített. Megfordult magyarok, horvátok és németek között, gyűjtött katolikusoktól, reformátusoktól. Somogy falvaiban önzetlen segítőkre talált (a falu oszlopai: lelkészek, tanítók, jegyzők segítettek önzetlenül munkáját), akik nevét rendre kötete előszavában fel is sorolja. (GÖNCZI F., 1937. 9-11.) Körútjaira elkísérte őt Gönyey Ébner Sándor, a budapesti Néprajzi Múzeum fényképésze, aki pótolhatatlan felvételeket készített a gyermeknevelés és szokások témakörében. Gönczi Ferenc gyűjtései során több gyermekérettel kapcsolatos területet érintett, mint például a gyermekáldást: az "egyke-problémát", a születéskorlátozás káros következményeit; a gyermekkort: szoptatást, ruházkodást, jární, beszélni tanulást, gyógyítást, babonákat, a gyermek munkára való nevelését. Két és félszáz községből többszáz gyermekjátékot is papírra vetett. Egykori munkatársa, Z. Soós István festőművész elkészítette 104 gyermekjáték illusztrációs anyagát is, melynek sajnos nyoma veszett. Játékmonográfiájába Gönczi bedolgozta természetesen Kiss Áron somogyi vonatkozású anyagát éppen úgy, mint a megyénkben, Hetesen született nagy előd, a kortárs Vikár Béla 1890-es gyűjtéseit is. (VIKÁR B., 1905.)

24. Kisgyermek az állószékben. Kéthely, 1927.
RRM NF 3818. GÉS felvétele

25. Kisgyermek a keringőben (vetulka)
Potony, 1927. RRM NF 3729 GÉS felvétele

A Magyar Népzene Tára első köteteként, az ötvenes évek elején megjelentetett *Gyermekjátékok* nagy összefoglaló játékgyűjteményben (melyet Kerényi György rendezett sajtó alá és amely Kodály Zoltán előszavával jelent meg. Vö. KERÉNYI GY., 1951.) Somogy 30 helységgel és 90 közséssel szerepel. A közölt anyag mintegy fele négy községből származik: 12 Szennából, 16 Törökkoppányból, 9 Karádról és 7 Nemespátróról. (E kiadvány az 1880-1943 közötti időszak magyar játékanyagát tartalmazza majd ezer oldalon 1161 játékdallal.) De Hajdu Gyulának a hetvenes évek elején megjelent *Magyar népi gyermekjátékok* gyűjteménye is magába foglalja a megyénkben gyűjtött gyermekjátékokat. (HAJDU GY., 1971.)

Ilyen előzmények után kezdett a somogyi folklór gyűjtéséhez Együd Árpád folklorista, aki egyéb gyűjtőmunkája mellett (népdalok, balladák, hiedelmek, népi vallásosság stb.) gyermekjátékokat is rögzített. (SZAPU M., 1992., 1994.) Vikár és Gönczi példáját követve jeleskedett e témakörben is, gyűjtéseit több kiadványban közzétette. (EGYÜD Á., 1975.; 1978.; 1981/a.; 1981/b.; 1985/a.; 1985/b.) Együd távlati célja egy önálló somogyi játékmonográfia elkészítése volt, amelyet azonban korai halála megakadályozott. Hagyatékát, letmúvét – Göncziéhez hasonlóan – a megyei múzeum őrzi. A Somogy megyei Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Gyűjteménye országos viszonylatban is gazdag gyermekjáték-anyaggal rendelkezik. A játéktárgyak Gönczi Ferenc gyűjtésein túl önkéntes gyűjtők, honismereti szakkörök ajándékai. A gyermekfolklórra és a gyermekéletre vonatkozó adatok gazdag tárháza a Néprajzi Adattár és Fotótár. (30-32, 44. ábrák)

Gönczi Ferenc és – főképp – Együd Árpád gyűjtési körülményeiről keveset tudunk. Gönczi – megjegyzései alapján – a "földműves nép gyermekeire vonatkozó" adatokat vette számba, melyeknél "ősi, eredeti hagyományokat" talált. "Az iparosok, kereskedők s egyéb úriosztályszámba menők" anyagát egészen "nemzetközinek" vélte. Együd magnetofonnal járta a vidéket, és mindent, amit csak lényegesnek tartott, megörökített. Őt elsősorban – mint egykori testnevelő tanárt – a népi sportszerű játékok érdekelték, melyeket feldolgozott, és Csurgón – tanítványai körében – a gyakorlatban is alkalmazott. Az ötvenes évek Magyarországon az elsők között járt példamutatásával. Együd – gyermekjáték-témakörben írt – tanulmányait nevelőknek, szakköri- és együttesvezetők, népművelők, amatőr gyűjtők figyelmébe ajánlotta.

Somogyban – de országosan is – egyre nőtt az igény egy olyan gyermekjáték kiadvány iránt, amely óvodák, iskolák, szülők és pedagógusok, a játékosan sportolni szerető közösségek kezébe adható. Megyénk gazdag játékanyaga, és a már rendelkezésre álló, kidolgozott játékrend ösztönzően hatott a kutatóra. (Lázár Katalin a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének tizenhatezer adatból álló játékgyűjteményét rendszerezte, vö. NIEDERMÜLLER P. – LÁZÁR K., 1990. 544-647.). A szerző – száz év távlatából – egyetlen kötetben összegezte a publikált somogyi énekes-táncos, szöveges, mozgásos és sportszerű népi játékokat, ill. a megyei múzeumban őrzött kéziratos, hagyatéki és gyűjteményes anyagot. (SZAPU M., 1996., 1999., 27. ábra)

26. Drávamenti horvát kislányok étkeznek. Lakócsa, 1930-as évek. RRM NF 11980. GÉS felvétele

Szapu Magda

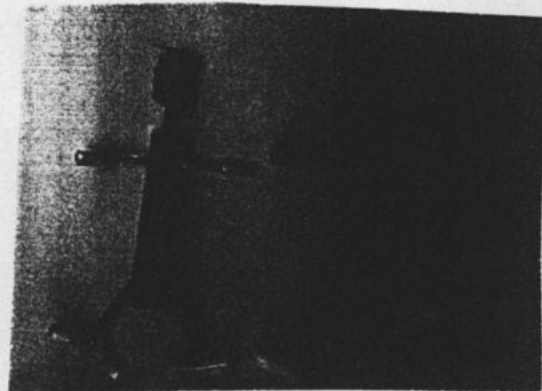
Gyermekjátékok

27. Szapu Magda: Gyermekjátékok. Címlapfotó. RRM NF

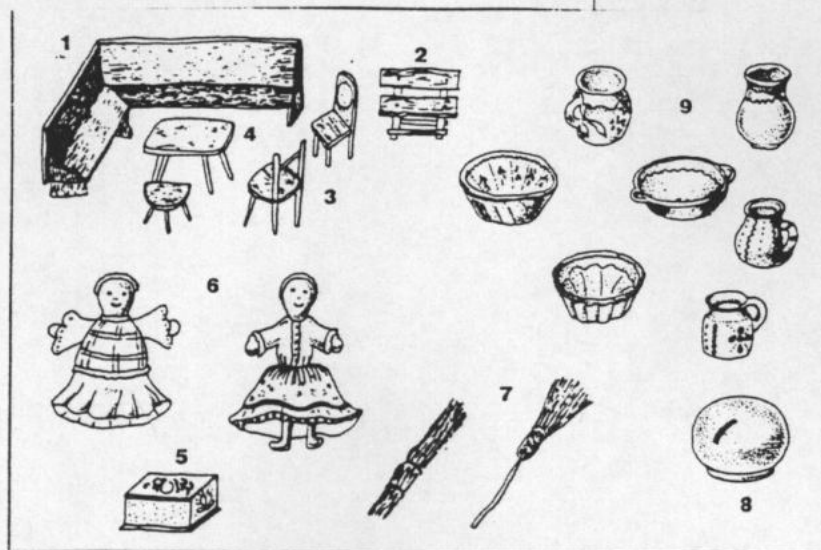
A somogyi gyermekfolklórra, gyermekkultúrára is igaz mindaz, ami általánosságban elmondható róla: „ugyan történetileg változik, mégis olyan állandósággal és jelentőséggel bír, hogy hagyományozódása lehetséges”. A gyermekfolklór folyamatosan újratelemződik, eleve-
 nen él, hiszen nem más ez, mint a gyermeki kreativitás megnyilvánulása, a valóság elsajátítása. (GYÖRGYI E., 1995. I. 40.) A továbbiakban igyekezünk rövid áttekintést adni mindazokról a játékokról, melyek a somogyi gyermek életében lényeges helyet foglaltak el. E játékok zöme nem köthető elsősorban bizonyos vidékhez vagy népcsoporthoz, inkább a kedveltség foka irányadó. (KATONA I., 1979.) A játékok nem is alkalomhoz, inkább helyhez, időjáráshoz kötöttek. A gyermek számára a játék nemcsak szórakozás, de a nevelés és a nevelődés eszköze is, mely az életkori sajátosságoknak megfelelően magatartásmintákkal szolgál, és elősegíti a családi-társadalmi közös-ségbe való beilleszkedést. A gyermekkorban egy-két év már nagy korkülönbségnek számít. Az ölbeli csecsemőt néhány hónapos kortól énekelve altatják, néhány soros mondókéval vigasztalják, szórakoztatják. A szórakozás mellett a beszéd elsajátítása is cél. A két-három éves gyermek már utánozza a felnőtteket. E korosztály gyermeki még szívesen játszanak együtt, főként a természetben található eszközökkel, bár a nemek közötti eltérés a játékokban elég korán megmu-
 tatkozik. Öt-hat éves kor előtt játékközösségek még ritkán alakulnak. A leányok korábban kezdik, és később hagyják el az énekes-táncos játékokat (5-12 éves kor között), a fiúknál ez 6-8 éves korra tehető. A fiúk igen kedvelik a mérköző csapat- ill. sportszerű játékokat. A labdajátékok egy része egyes csoportokban zajlik. Az egyéni játékokat a gyermekek hét közben is játszották, de ún. játszók inkább szombaton, vasárnap voltak. Rossz időben a szoba, a gazdasági helyiségek, jó időben az utca, a rét, a játszótér adott helyet a játékosoknak. Az állandóan változó gyermekfolklóron belül a hagyományos énekes-táncos játékok szerepe csökken, helyükbe iskolás vagy idegen eredetűek lépnek. Visszaszorultak a hagyományos sportszerű, főként pásztori eredetű játékok, helyüket a modern labdajátékok veszik át. Megnőtt az iskolás eredetű szobai játékok közkedveltsége, különösen a kitalálás vagy a beugrató-nevettető típusok népszerűsége. (KATONA I., 1979.)

28. Játékszék kukoricaszárból.
DM B 90.26.1.

29. Kukoricaembörök
TGYM 71.15.2..

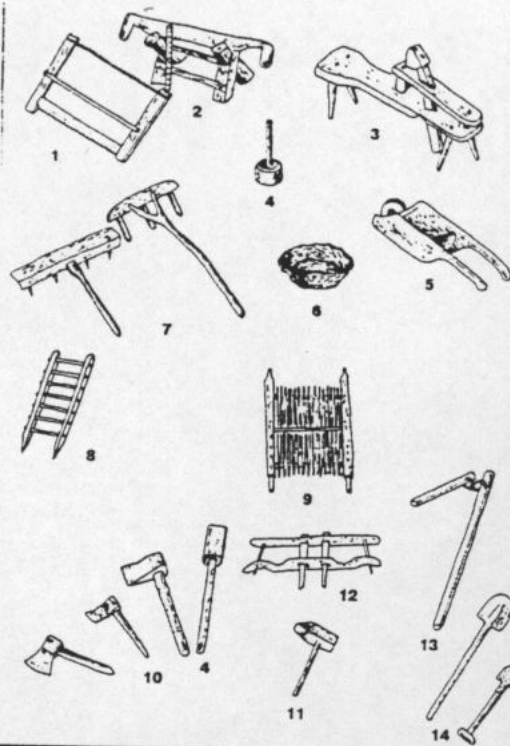

30.

30. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga

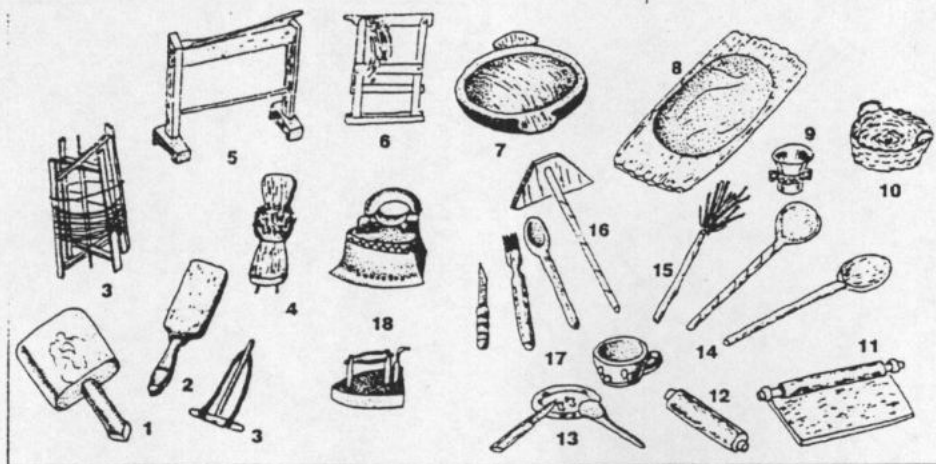
1. Sarokpad 2. Támlás pad 3. Szék 4. Asztal 5. Ládi-
 ka 6. Babák 7. Seprük 8. Persely
 9. Edények

A somogi eszközös játékok egyik csoportját a tárgykészítő játékok alkotják. Az országosan elterjedt játékszerek kevés helyi sajátosságokat mutatnak. A játékszerek olyan tárgyak, melyekhez a gyermeknek személyes kapcsolata alakul ki, olykor a játszótársat is helyettesíti. A tájra, közösségre jellemző jegyek a környezet-adta anyagban jelentkeznek inkább (kő, sár, homok, fa, fém, növényi és állati alapanyagok). A szerepjátékokban a gyermek megmintázza saját környezetét, utánozza a felnőtteket. A játékok egy részét maga a gyermek, vagy számára idősebb testvérei, szülei készítik. A lányok játékbútoraiakkal, konyhaeszközökkel a ház asszonyát, a fiúk játékeszközökkel (gazdasági eszközök, szerszámok) inkább a ház urát utánozzák. (31-32. ábrák)

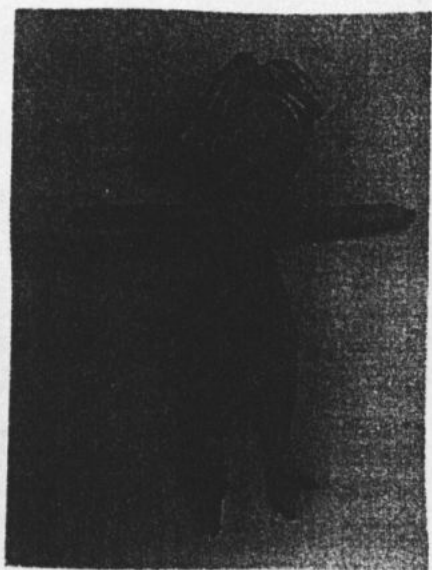
7. ábra. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga
1. Fűrész 2. Fűrészbak 3. Faragószék 4. Sulyok 5. Talicska 6. Fonott kosárka
gereblyék 8. Létra 9. Saroglya 10. Balta, fejsze 11. Kalapács 12. Kettes
13. Cséphadaró 14. Ásók

31. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga
Ambrus Edit rajza

5. ábra. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga
1. Mosófa 2. Mángorló 3. Áspa vagy motolla (a fonál gombolyítására) 4. Gereben (a kender fésülésére) 5. Kendervágó 6. Kendertiló 7. Melence 8. Teknő 9. Mozsár 10. Fonott kosárka
11. Gyúródeszka 12. Nyújtófa 13. Evőeszköz tányérral és pohárral 14. Sütőlapátok 15.
Pemet 16. Szénvonó 17. Evőeszközök fából 18. Vasalók

32. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga. Ambrus Edit rajza

33-37. Kukoricababák, -játékok.
 VHM 79.7.48.
 VHM 79.7.40.
 VHM 79.7.41.
 TGYM 71.92.5.
 VHM 83.20.1-5.

Nagy múltra és változatosságra utalnak az emberfigurák, ezen belül is a legkülönbözőbb anyagból készült babák (rongy, fa, kukoricacsutka, kukoricacsuhé, mákféj). (33-40. ábrák) Szemben a polgári ízlést tükröző, gyári eredetű játékbabákkal a lányok játékszerét igen egyszerűen készítették el. Kereszt alakban összeillesztett két botdarab volt a váza, rongyból készült a feje és a ruhája is. A megyei múzeum gyermekjáték-gyűjteménye igen szép (felújított), népviseletbe öltöztetett rongybabákat őriz.

Az ún. mechanikusan mozgatható bábuk inkább a fiúk játékaik voltak, melyeket fából, papírból készítették. (41, 43-44. ábrák)

38. Rongybaba.
TGYM 73.35.1.

41. Csipegető baromfiak. Mozgatható játék.
DM

39. Rongybaba.
TGYM 89.10.1.

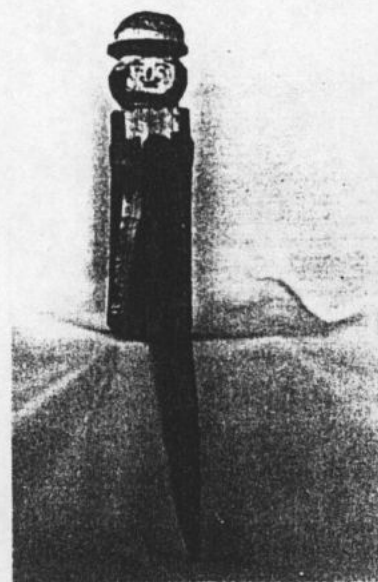

40. Legénybaba, rongybaba.
TGYM 90.10.3.

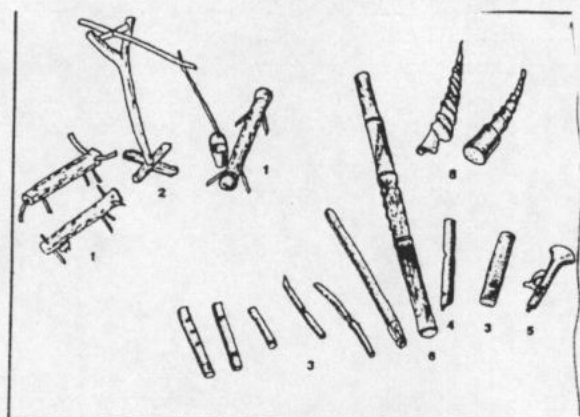

12. ábra. A néprajzi gyűjtemény gyermekjátékanyaga

1-2. Papírból készült mechanikusan mozgatható bábuk 3-4. Fából készült emberfigurák
5. Fakard 6. Fahuszár 7. Faló 8. Kócpuska 9. Fahajó 10. Csúzli 11. Fapisztoly 12. Facsiga
13. Kerekeken guruló madár

42. A néprajzi gyűjtemény gyermekjáték-anya-
Ambrus Edit rajza

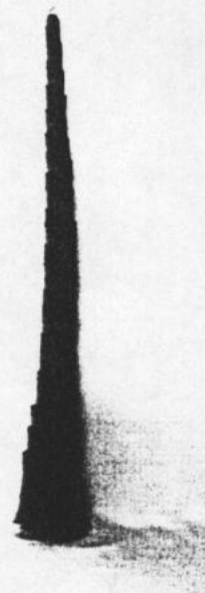

20. ábra. /

1. Kukoricacsutka-ökrök 2. Caszár-furulya 7.

44. A néprajzi gyűjtemény gyermekjáték-anya-
Ambrus Edit rajza

43. Fűrészelő ember, mozgatható játék
TGYM 73.44.4.

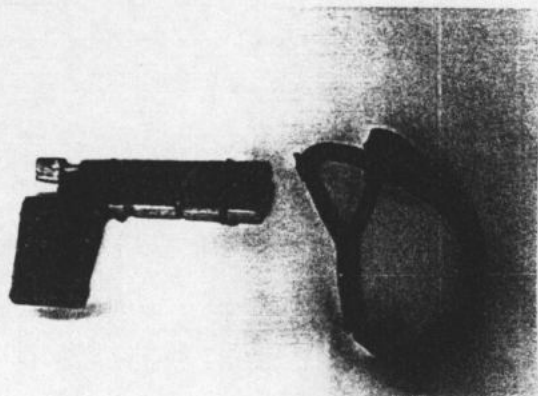

45. Kéregkürt.
TGYM 71.40.1.

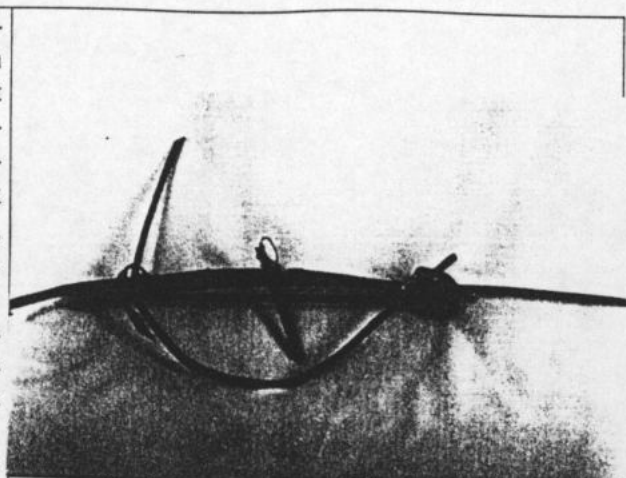
Tavasszal és ősszel inkább a fiúk kedvelték az ún. röptetőket, a papírsárkányokat. Vázuk nádból és papírból készült, formájuk igen változatos volt. A játékfegyverek bősége mutatja kedveltségi fokukat is. A puskák (vízi-, kóc-, krumpli-, kulcs-, szuronyos puska), a csúzli, a parittyá, a fakés, a tör, a fakard, az íj és a nyíl a kisebb fiúk játékaiknak nélkülözhetetlen kellékei voltak. (46-49. ábrák) A hangszerek gazdag változatai (pl. a bűgattyúk, sípok, csörgők, pörgetők, hegedű, trombita, kürt) fából, kukoricaszárból, töklevelelől, nádból készültek. (44-45. ábrák)

A játékeszközök – a gyermekjátékok tárgyi kellékei – a célzás, a dobás, az ütés, a gurítás eszközei voltak (pl. a bot, a bige, a teke, a labda, a golyó, a gomb, a kocka; de ide sorolható a társasjátékok kelléktára is, mint pl. a kendő, a gyűrű a pénz). (9-10, 58-59. ábrák)

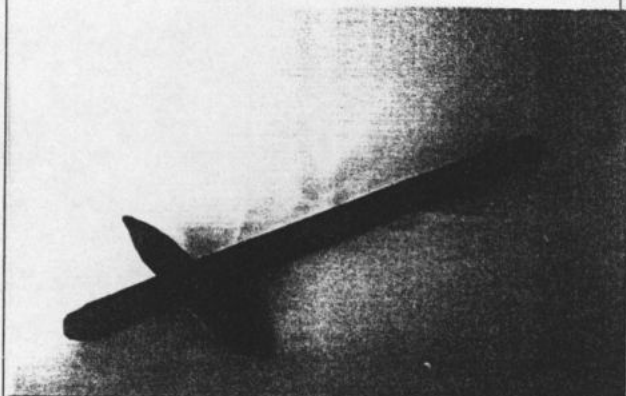
Az eszközös játékok egy másik csoportját az ügyességi eszközös játékok (kacsázás, szappanbuborék-fújás, abronchajítás, ugrókötelezés, csigázás, kapókövezés, gombozás, bicskázás, kockázás, tojás-ütögetés, a különféle labdajátékok), ill. a sportszerű népi játékok alkotják. (62-63. ábrák) Ez utóbbiak a századfordulóig magát a sportot, a sportjátékokat pótolták mindaddig, amíg azok meghonosolásával nem rögzítették az egységes játékszabályokat. E rendkívül változatos, mindenütt játszható (szabadban, játszótéren, udvaron, iskolában) játékok része az erőteljes mozgás, az ügyesség, a gyorsaság, a bátorság, az egyéni leleményesség, a férfias vetélkedés. A részben történelmi (pl. métafélék, 55 ábra), másrészt paraszti (pásztor-) múlttal rendelkező játékok (bigézés, csülkőzés, paprikázás, kanászozás stb.) országosan, így természetesen Somogyban is igen kedveltek voltak. (54, 56-57. ábrák) Rögzítésük nehézsége abból adódott, hogy tájanként, sokszor falvanként más-más néven, több változatban terjedtek el. A sportszerű népi játékokat elsősorban a fiúk kedvelték, szemben a lányok énekes-táncos játékaival.

49. Fapuska és parittyá
VM 75.50.35.

46. Játékij
VM 79.14.19.

47. Fakard
VM 75.50.5.1.

48. Kard fából és fémből (?)
VM

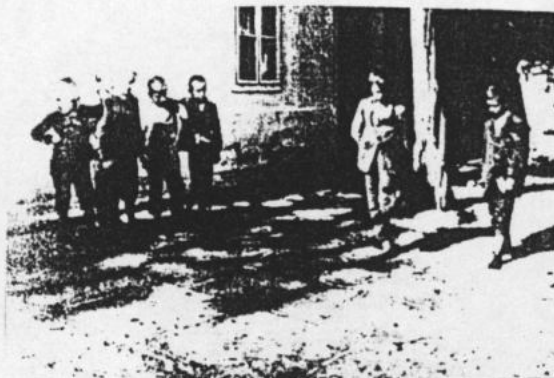
A különféle mozgásos erő- és ügyességi játékokat kisebb-nagyobb fiúk és lányok egyaránt játszották. Ezek a játékok erőt, ügyességet, szép mozgást és gyorsaságot igényelnek. (NIEDERMÜLLER P. – LÁZÁR K., 1990. 577.) Ide sorolhatók mindenekelőtt a jó időtöltést ígérő fiújátékok, mint a bakugrás és annak variációi, a pecsenyeforgatás, a sőtörés. Somogyban is kedvelt a nemzetközileg ismert és elterjedt sántika vagy ugróiskola (49-50. ábrák), kisebb lányok játéka a kenyeres játék; nagyobb fiúk egymással vagy felnőttekkel játszották a talicskázást; 8-10 éves fiúk játéka az ostorcsapás. Népszerű volt még a szobrozás, és az *"Adj, király, katonát"*. Kifejezetten lányok játékeként ismert a páros szökellő; a sétálások – járkálások – ugrálások közé sorolható *"Borsót főztem"*, *"Ég a gyertya"* kezdetű dalos játékok (51. ábra), valamint a forgós játékok közé tartozó páros forgó. A guggolós és a forgó körjátékok népszerűségét a gyűjtött anyag gazdagsága is jól mutatja. Az előzőekhez hasonlóan ének kíséri a kifordulós körjátékokat (pl. a *"Lánc, lánc, eszterlánc"*, az *"Ispiláng, ispiláng, ispilángi rózsza"* (52. ábra) vagy a *"Kis kacsza fűdik"* kezdetűeket). A *"páratlan játékok"* változatait egykor főként felnőttek kedvelték, lakodalmakban, de a szabadban is népszerűek voltak (pl. *"hol az olló?"*, túrós játék, kendős játék).

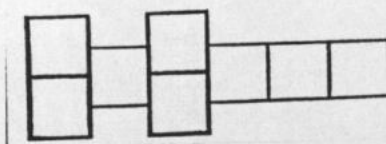
51. „Ég a gyertya, ég...”-játék. Ambrus Edit rajza

A világ minden pontján ismert fogócskák között regionális különbségek alig észlelhetők. A dallammal kísért, vagy csupán szöveges változatainak szép példái találhatók megyénkben is.

A sokféle vonulás a felnőttkor határán lévők énekes játékaiknak csoportja. A vonulások, a bújó-vonuló játékok számtalan változatát játszották Somogyban. A leányok tavaszköszöntő játékában a mágius-szertartásos elemek nyomai fedezhetők fel. E játéktípusok később már lakodalmakban is előkerülnek, de ismertek voltak az iskolás gyermekek között is (pl. a rétes, a kanyargó járás). Egyes változatai már 1891-ben, Kiss Áron leírásában szerepelnek dallammal együtt (KISS Á. 1891/1984., 65.), később a Magyar Népzene Tára gyermekjáték-kötete (KERÉNYI GY., 1951. 621.), és természetesen Gönczi is sorolja a példákat. (GÖNZI F., 1949. 13-14.; 28-29.) Együd könyvét kísérő hanglemezen el is hangzik egyik változata: *"Arra alá bekeríték egy kis várat"* címmel. (EGYÜD A., 1975. 381, 468. Hanglemez 4.)

49. Sántikáló játék. Kéthely, 1920-as évek
RRM NF 3822. GÉS felvétele

50. A sántika, az ugróiskola alaprajza

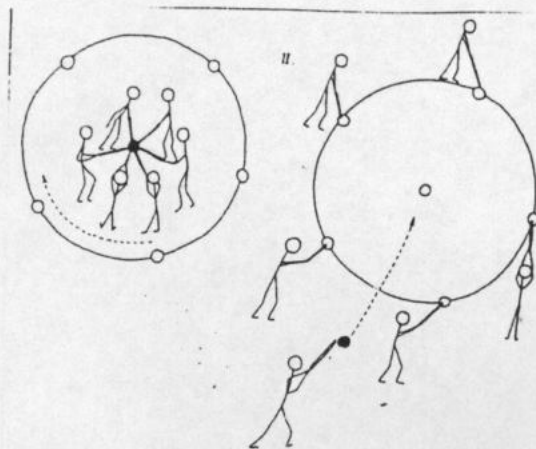
52. „Ispilángi rózsza...”-játék. Törökkoppány, 1927.
RRM NF 3678. GÉS felvétele

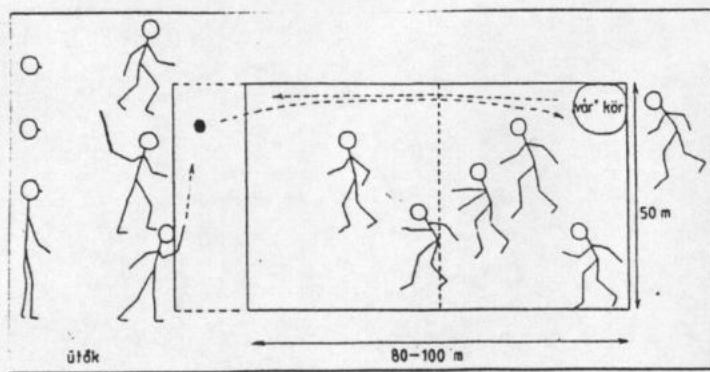
53. Kapus-hidas játék. „Bújj, bújj, bokrosdi”,
Törökkoppány, 1927. RRM NF 3677. GÉS felvétele

Somogyban a sportszerű népi játékokat mind Gönczi, mind Együd következetesen gyűjtötték. A rögzített játékok zöme csoport- vagy csapatjáték. Összevetve a gyűjtések időpontját (a század húsz-harmincas éveit a hetvenes évekkel) úgy tűnik, hogy a játékok részben egyszerűsödtek, másrészt színesedtek, alkalmanként pedig kontaminálódtak. A botos pásztorjátékok közé sorolható a bigézés (Együd kilenc variációját jegyezte le, és rajzzal illusztrálta), a csülkőzés (mely a 40-50-es években még igen népszerű volt Somogy falvaiban), a paprikázás, a kanászozás (a csülkőzéssel és a méta-félékkel együtt a fiúk legkedveltebb játékaik közé tartozott). (54-56. ábrák)

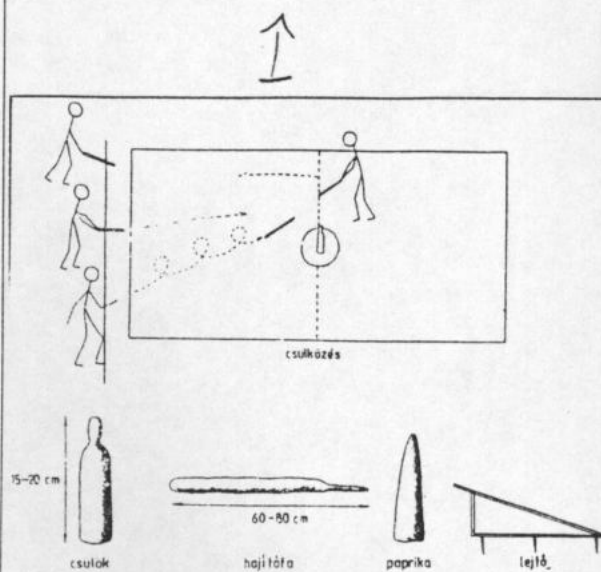
A méta-félék az egyik legrégebbi játéktípus. A régi várháborúk emlékét őrző játék népszerűségét jelzi Somogyban az is, hogy a kutatók számos variációját rögzítették. A jó ütő-, az ügyes kapókészség, a jó célzó-dobó képesség, valamint a gyors futás e játék domináns eleme. A népi sportszerű játékok pontos rögzítése, szabályainak, eszközeinek leírása, a variációk nagy száma az érdeklődők számára hozzáférhető. A játékokat – a jobb megértés segítve – fotók és rajzok is illusztrálják. (SZAPU M., 1996. 140-148.)

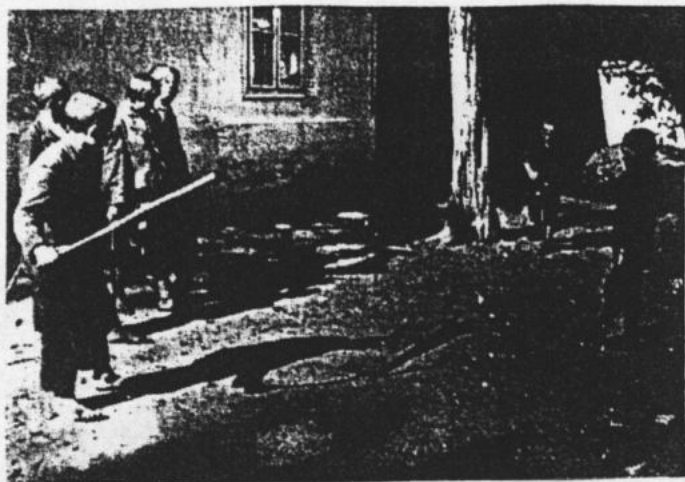
54. Kanászozás. Együd nyomán...

55. Méta. Együd nyomán....

56. Csülkőzés és eszközei. Együd nyomán...

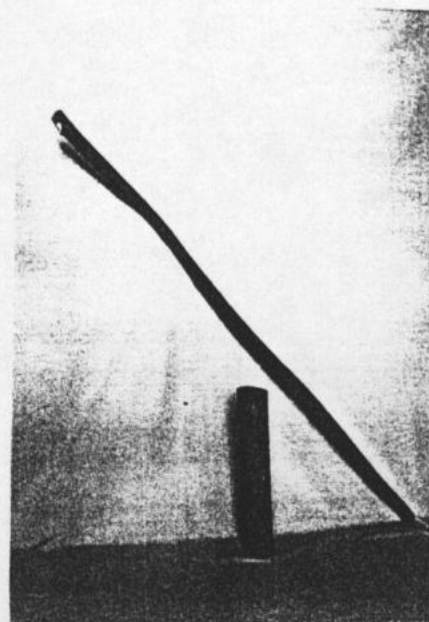

57. Borsós játékh, *paprikázás*. Kéthely, 1920-as évek.
RRM NF 355. GÉS felvétele

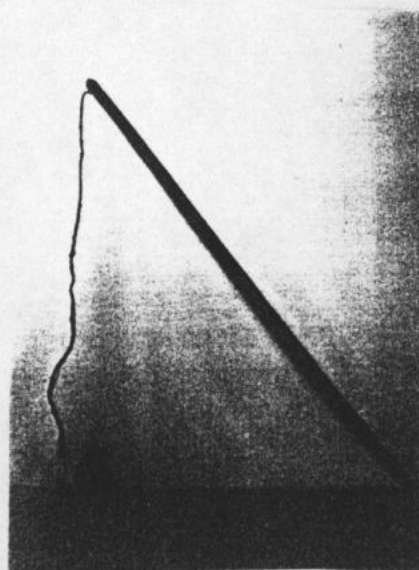
mozgásos játékok egyik csoportja, az ölbeli gyermek játéka, vagyis a dajkarímek. Ezek a kisgyermek dallamos vagy ritmikus mondókával kísért játéka (etetők, ujjasdi, tenyeresdi, pacsit adók, tapsoltatók, kézcsipkedők, csiklandozók, hintáztatók, toznáztatók, táncoltatók, öltöztetők, állni és járni tanítók). (64. ábra)

A gyermekkel legelőször úgy kilenc hónapos korától kezdenek játszani (GÖNCZI F. 1937.), amikor a kisgyermek már felfigyel a jelenségekre. Elsőként homlok-összeütögetés, pislogtatás, nevetetés és csiklandozás a közös játék alapja, majd azt követi a különböző testrészekkel (tenyér, kéz, láb) való játék, ill. a gyermek hintáztatása. (60. ábra)

A sokféle vonulás kapus-hidas játéka történetileg egészen a középkorig vezethető vissza. E dramatikus jellegű játékok lényege az énekelt felelgetős szöveg. A játékszövegekben olykor történeti nevek is előkerülnek (pl. Erzsébet királyné, Lengyel László). Az országosan oly népszerű bújós játékok variánsait Somogyban előszeretettel játszották. A megyében gyűjtött játékok közül e játéktípus került elő a legnagyobb számban ("*Itthon vagy-e, hidasmester?*", "*Bújj, bújj, zöld ág*", „*Bújj, bújj, bokrosdi*”). (53, 65. ábrák)

58. Gyermekjáték, *csülkölő*.
TGYM 72.59.1.1.

59. Csiga és ostor.
TGYM 63.11.2.1.

60. Kislány hintázása lábón. Zselickisfalud, 1930-as évek
RRM NF GÉS felvétele

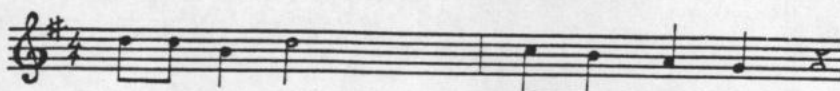
Csurgó, 1961

1. Itt - hon	vagy - e,	hi - das	mes - ter?
2. Itt - hon	va - gyok,	csak most	jöt - tem.
3. E - ressz	á - tul	te hi - da - don!	
4. Nem e - reszt - lek,		mert le - sza - kad!	
5. Ha le - sza - kad,		meg - csi - ná - lom.	
6. Mi - vel tud - néd		meg - csi - nál - ni ?	
7. Gyű - rű - gyöngy-gyel,		gyöngy - a - rany - nyal.	

8. Hol ven-néd a gyű-rű-gyön-gyöt, gyöngy-a - ra - nyat?

9. Is-ten ad - ná jobb ke - zem - be.

- Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,

- Nyit - va van az a - rany - ka - pu, csak búj - ja - tok raj - ta.

- Nyisd ki, ró - zsán, ka - pu - dat, ka - pu - dat,

„Itthi

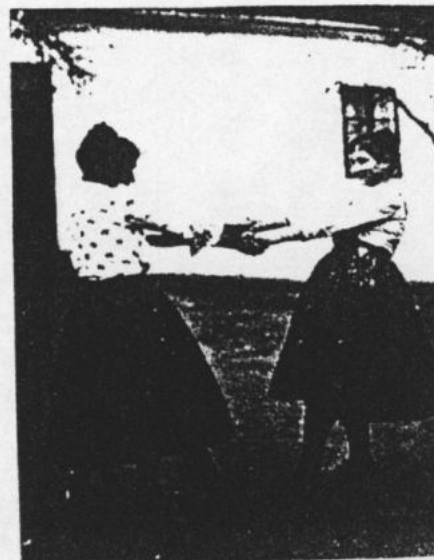
- Hadd ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat,

A párválasztó körjátékokat, ill. leánykérő játékokat mindenekelőtt az eladósorban lévő lányok játszották, míg a párválasztó társasjátékokban már a házasulandó fiúk is részt vettek. Gyakoriak a kontaminálódott szövegek e játéktípusokon belül, melyekben az énekelt, felelgetős dalszövegek várkörjáró játékaival a leánykérő játékok szövegeivel keveredtek. A játékdalok egy része a régi házasságszerző szokások emlékét őrzi. A *"Fehér liliomszál"* című párválasztó körjáték somogyi változatai már 1891-től nyomon követhetők (KISS Á., 1891/1984. 516.), a *"Mosdjál, mosdjál"* kezdetű dalszöveg pedig 1905-ben fordul elő elsőként. (A Csurgóról közölt dal szövegét vö. VIKÁR B., 1905. 265.) A Somogyban gyűjtött anyag így a múlt század végétől napjainkig folytonos, e játéktípusok gazdag variánsai, dallam- és szöveglejegyzései a történeti változásokon túl földrajzi elterjedésükre is utalnak. (Részletesebben erről SZAPU M., 1996. 150-182.) A bőséges anyag lehetőséget ad az összehasonlító vizsgálatokra is.

A szellemi játékok a gyermeket gondolkodásra serkentik. A hosszú mondókák és láncversek a játékosoktól jó emlékezőképességet, figyelmet, gyors reagálóképességet követelnek. A Somogyban gyűjtött gazdag anyag kedveltségük fokát mutatja. Kisebbség a becsapós játékok száma (oka feltehetően a gyűjtés következtelensége), melyeket századunk első felében a fonókban játszották elsősorban. A játékok lényege a jellembeli hibák kifigurázása. A kitalálós játékok valamely személy, állat vagy virág, esetleg foglalkozás felismerésére, kitalálására összpontosítanak. A tiltó játékok a játék résztvevői számára megtiltanak bizonyos cselekvéseket, mozdulatokat, magatartási formákat (pl. a nevetés vagy a megszólalás tilalma). A rejtő-kereső játékok egyik csoportját a különféle eldugós játékok (valamely tárgy eldugása és megtalálása a cél), másik csoportját pedig a bújócskák alkotják. A bújócskák az egész világon kedveltek, így hazánkban, és Somogyban is.

Megyénkben szép számmal kerültek elő mondókák. Már Gönczi is közölt néhányat 1922-es gyűjtéseiből (GÖNCZI F., 1937. 126-156.), melyeket terepbejárásai során jegyzett le. A mondókák széles skáláját rögzítette, a természeti és a társadalmi környezetet tükröző mondókáktól a bölcsődalokig. Elsősorban a magyar lakosság tudását tükrözik a közlések, de természetesen a nemzetiségek között is gyűjtött, mindenekelőtt a német és a horvát lakosság körében. Az 1996-ban publikált (vö. SZAPU M., 1996. 210-232.) mintegy félszáz mondóka – 14 típus és azok variációi – részben a környező természethez és természeti jelenségekhez tartoznak (pl. naphívogató, esőkérő, növény- és állatmondókák). Egy részük archaikus elemeket őrizz (varázsének-elemeket, igézést, ráolvasást), mint például a gyógyító vagy a szeplőhányó mondókák. (Vö. TÁTRAI ZS., 1988. 586-599., 609.)

61. „Kocsis, kocsis komámasszony”. Szenna, 1927.
RRM NF GÉS felvétele

62. Kókányolás tojással. Tojásösszeütögetés. Cserénfa, 1931.
RRM NF GÉS felvétele

63. Kerekezés. Lakócsa, 1920-as évek.
RRM NF 3710. GÉS felvétele

Eredetileg a mondókák – a játékokhoz hasonlóan – dallamosak voltak, többségük ma is az ének és a beszéd határán mozog. Jobbára kis hangterjedelműek, rövid motívumok ismétléséből állnak. Mindez érvényes a gyermekdalokra is, melyek a pentatónia előtti fokot őrizték meg. Szemben a játékokkal, e mondókák egy bizonyos alkalomhoz kapcsolódnak, és mozdulatok kísérik (pl. a varjúriasztó mondókákat hessegetés, a szeplőhányókat arcdörzsölés).

Az ún. kiolvasó mondókák vagy kiolvasók –, melyeket Gönczi a *Gyermekjátékok* című könyvében tesz közzé külön fejezetben – nemzetközi párhuzamokat mutatnak. (GÖNCZI F., 1949. 5-12. A kiolvasók vagy kiszámolók szövegeiről még vö. VOIGT V., 1975., 1976.) A néhány szavastól egészen a láncversekig terjedő kiolvasók gyakran értelmetlen szavakat tartalmaznak (pl. a szomszéd nemzetek torzított, elmagyarosodott kifejezéseit), és erőteljesen ritmikusak. A ritmus akkor is egyértelmű, ha a szöveg nem az. Lejegyzésük is megköveteli e ritmus jelölését. (Vö. KODÁLY Z., In.: KERÉNYI GY. szerk. 1951. XVII.; EGYÜD Á., 1981/b.)

64. „Jár a baba, jár”. Tótszentpál, 1920-as évek
RRM NF 36,46. GÉS felvétele

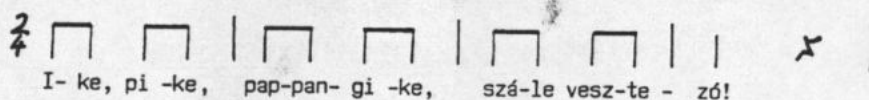

Fig. 11. Eke-te, pekete. Mrs. Péter Lébár 1903, Vése. Tape no: M149/A

Fig. 12. Enten dénusz. Mrs. Lajos Amsztmann 1911, Bize (Based on EGYÜD 1981/b: 17)

Mondókák: „Eke-te, pekete”
„Enten dénusz”

A kiolvasók funkciója, hogy egy összeszokott gyermekcsoporton belül kijelöljék valamely játék főszereplőjét, vagy a csapatjátékok kezdőcsapatát. A kijelölés módja a következő: a gyermekek sorba vagy körbe állnak, egy közülük a kiolvasó ritmikus mondásával egy időben minden negyednél rámutat egy-egy játékosra (ujjával mindig mást-mást bök meg, vagy a gyermekek két-két összeszorított, előre-nyújtott öklére üt). Akire az utolsó szótag esik (vagy akinek mindkét öklét kiszámolják), az kiáll. A végén a kiolvasó kettőjük között olvas ki, akire az utolsó szótag esik, az lesz a nyertes. (A kiolvasás menetét Gönczi is rögzítette, vö. GÖNCZI F., 1949. 5.)

A prózai szövegeken túl a gyermekkor költészetének fontos részét képezik a bölcsődalok, vagyis az altatók. Az altatókat – a mondókákhoz hasonlóan – ölbeli gyermekeknek mondtak/énekeltek felnőttek vagy idősebb testvérek. Céljuk a kisgyermek álomba ringatása, altatása volt. Gönczi 1937-es megfigyelései e témakörben nagyon tanulságosak. (GÖNCZI F., 1937. 107-111.) *"A gyermek altatását, míg pólyás baba, szoptatással, később a pólyateknőben vagy bölcsőben, a szoptatás mellett ringatással segítik elő. Az altatás harmadik kedves eszköze, mint a ringatás járuléka, az altató rigmus vagy dal, nóta, népies dudorikálás."* A ringató szavak – Gönczi gyűjtései alapján – a bölcső rengését, ritmusát kísérik. A már feledésbe merült bölcsődalok helyett régebbi, vagy újabb népdalokat és gyermekjátékversikéket énekelgetnek. Gönczi azt is megjegyezte, hogy a dajkarímek, altató versikék száma lényegesen több a német ajkú, mint a magyar és a horvát lakosság körében. A német dajkarímek nagyfokú hasonlóságának oka – szerinte – a lakosság egyazon vidékről történt betelepülése (pl. Somogydöröcske és Szentbalázs községekről tesz itt említést).

65. „Tánci baba, tánci!” Horvátkút, 1927.
RRM NF GÉS felvétele

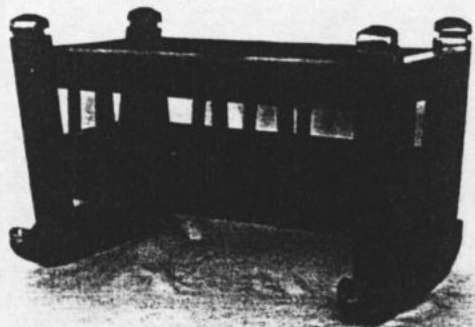

66. A csecsemőt a földön ringatják. Potony, 1927.
RRM NF 3727. GÉS felvétele

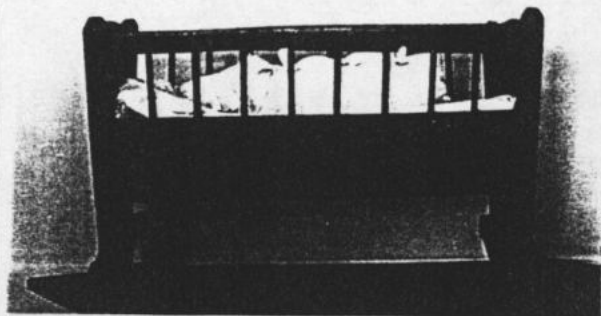

67. Kisgyermek a mezőn. Somogyacsa, 1927.
RRM NF 3744. GÉS felvétele

Együd Árpád megfigyelései szerint (EGYÜD Á., 1975. 404.) az általában rövid, egyszakaszos, jobbra két-három hangból álló altatók helyenként igen régies elemeket őriznek, máskor viszont erős irodalmi és iskolás hatásokat mutatnak. E pár soros altatókat Somogyban kizárólag nők énekelték.

69. Játékbölcső. Barcs, 1940-1960 körül.
DM B 90.25.1.

68. Bölcső kisgyermekkel (?)
VM 75.48.2.

Táska, 1970s

E - ej, e - ej, a-lud-jál pi-ci-kém, a - lud- jál!

Nin-csen ne-ki ma - má - ja, el - ment a vá - sár - ra,
Nin-csen ne-ki pa - pá - ja,

Hoz ne-ki-je ba - bát, csu-to-rá-ba már - cot.

A - lud-jál, a - lud-jál, szé- pe- ket ál - mod- jál!

Fig. 16. Ej, ej, aludjál. Mrs. Márton Étvágyoló 1920, Táska. Tape no: M199/B

Altató: „Ej, ej, aludjál...”

Hosszúvíz, 1970s

Hej, csi-ba, csi-csi- ba, nincs itt-hun a ma-má- ja,

El - ment a vá-sár- ba, hoz ne-ki bá- bot,

Csu-to- rá- ba már - cot, pi- ci pi- ros e - ge- ret,

Ki- vel húz- za a sze- ke - ret!

Fig. 17. Hej, csiba, csicsiba. Margit Wimmer 1994. 11.

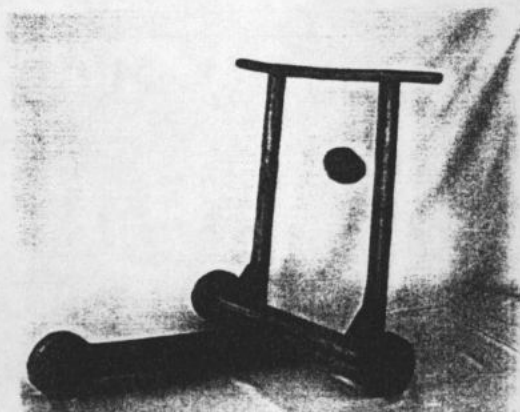
Altató: „Hej, csiba, csicsiba...”

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a gyermek egyénisége legjobban a játékszerek készítésében bontakozik ki. Eleinte a játékot készen kapta a gyermek a felnőttektől, vagy a természetben találta, és azt különösebb átalakítás nélkül használta. A homok- és a sárjátékok változatos formái a gyermeki kezűgyességre, kifogyhatatlan és gazdag képzeletvilágra utalnak. Az 5-6 éves korú gyermekek már bonyolultabb játékokat is készítettek: a fiúk hangszereket, fogatot, munkaeszközöket, a lányok pedig babákat, babaruhákat, konyhai eszközöket.

Bizonyos játékok korhoz és/vagy nemhez kötöttek. Óvodában a guggolós körjátékok bátran taníthatók. Az énekes körjátékokat inkább lányok játsszák, míg a fiúk jobban kedvelik a mozgásos ill. a sportszerű játékokat. A leánykérők nagyobb (12-14 éves) lányok játéka. A labdajátékokat mind a fiú, mind a lányok kedvelik. Szinte kizárólag kislányok játsszák a labdakezeléses, ügyességet fejlesztő falhoz verő, falhoz dobó, leverős stb. labdajátékokat. Kisiskolások játéka a csigabigázás („*árokcsica*”), a kenyeres játék. Idősebbek, fiatalabbak egyaránt játszhatják a kitalálós játékokat. Korhatár és nemre való tekintet nélkül játszhatók a dobó-cselező labdajátékok. A picik játékaikat (hintázó, kézfejcsipkedő stb.) felnőttek vagy nagyobb gyerekek segítségével játsszák. Különböző anyagok felhasználásával a kisgyermek tárgyakat készíthet. Csoportos játékok például a fogócskák és a bújócskák. A bújó-vonuló játékokat az óvodá-

70. Kisgyermek a bölcsőben. Törökkoppány, 1920. →
RRM NF 3686. GÉS felvétele

71. Járóka (?)
VM 77.39.2.

0/0/2

sokon át a kisiskolásokig minden korcsoport játszhatja, akárcsak a körjátékokat. A felnőttek versikékkal, rigmusokkal, dalocskákkal altatják, tanítják ülni, állni, járni az ölbéli gyermeket. A kisgyermek nagyon kedvelik a beszédgyakorlást szolgáló nyelvtörőket, láncverseket. Lakodalmak vagy más társas összejövetelek alkalmai lehetnek a párválasztó társasjátékok főként ott, ahol házasulandó legények és eladósorba kerülő lányok találkoznak.

Zárógondolatként megállapíthatjuk, hogy Magyarország e dél-dunántúli megyéjében, Somogyban, rendkívül gazdag és változatos a gyermekek játékkanyaga. A rögzített játékok nagy száma, időbeni és területi megoszlása – a megyénkben kutató szakemberek jóvoltából – könnyen nyomon követhető. A dalszövegek variánsai, a lejegyzett dallamok a változások módjára is választ adnak. A gyermekélet, gyermekjátékok feldolgozottságát tekintve Somogy szerencsés megyének mondható. Jeles kutatók egész sora foglalkozott behatóan a somogyi gyermekek játékaival (is), mint például Kiss Áron, Vikár Béla, Kerényi György, Lajtha László, Bartók Béla, Gönczi Ferenc, Együd Árpád. Mindannyian fontosnak, lényegesnek tartották a jelenségek rögzítését. A már száz évvel korábbi anyagközlés is a dallammal, a cselekménnyel és a szöveggel együtt ad hiteles képet a megyéről. E játékok többsége máig fellelhető Somogyban, ha nem is olyan gazdag formában, mint a századelőn. Azonban az emlékező-örizte gyermekjátékok nagy része – a spontán alakult falusi gyermekközösségekben – ma már nem gyűjthető. A szinte egyeduralgódóvá vált labdajátékok kiszorították, a feledés homályába utalták a játékok igen gazdag és változatos helyi típusait, variánsait. Megszűntek a játék hagyományos alkalmi és a játszók (például a nagy kiterjedésű legelők), idegen – óvodákban, iskolákban tanult/tanított – játékok váltak uralkodóvá. Legszívósabban mégis a mondókák és az altatók őrzik a hagyományokat, egy-egy variánsuk ma is tovább él a köztudatban. A szájhagyományozódás folyamata e területen sem szakadt meg, csupán intenzitása, bősége, a variációk sokasága csökkent. Egy-egy szebb gyermekköltészeti alkotás alkalmanként az emlékek foszlányából kerül elő. A televízió, a rádió, az irodalom hatása itt is érezhető. A szebbnél szebb kiadású gyermekirodalommal – amely a szülők és a gyermekek tetszését egyaránt elnyerte – nem tud versenyezni a múlt emlékezet.

Szapu Magda

72. Gyermekek a tolókosiban. Lakócsa, 1927.
RRM NF 3704. GÉS felvétele

→ 2.

3. „Pacsit a papának”. Cserénfa, 1930-as évek.
RRM NF 5772. GÉS felvétele

- EGYÜD Árpád
 1975 Somogyi népköltészet. In: Somogy néprajza 1. Kaposvár
 1978 Adatok a láncversek számszimbolikájához. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 3. Kaposvár, 271-310.
- 1981/a Népi sportszerű játékok Somogyban. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 4. Kaposvár, 95-126.
- 1981/b Kaposváron megverték a rézdobot. Száz somogyi népdal. Kaposvár
 1985/a Vikár Béla nyomában. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 7. Kaposvár, 123-156.
- 1985/b Gyermekek- és ifjúkor folklórja. In: Szántódi Füzetek 12. Siotour, 55-68.
- GÖNCZI Ferenc
 1937 Somogyi gyermek. In: Csurgoi Könyvtár VI. Kaposvár
 1949 Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár
- GYÖRGYI Erzsébet
 1995 Gyermekelet Európában. In: Gyermekevilág a régi magyar falun. (T. Bereczki Ibolya szerk.) A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 50. I-II. Szolnok, I. 15-46.
- HAJDU Gyula
 1971 Magyar népi játékok gyűjteménye. Budapest
- KATONA Imre
 1979 Gyermekefolklór. In: A Magyar Folklór. (Ortutay Gy. szerk.) Budapest, 375-391.
- KERÉNYI György (szerk.)
 1951 Gyermekejátékok. In: A Magyar Népzene Tára I. Budapest
- KISS Áron
 1891/1984 Magyar gyermekejáték-gyűjtemény. Budapest
- KERESZ Mária
 1942 Gyermekelet és játék Sárpilisen. In: Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. Budapest, 45-62.
 1949 A hagyományba való belenevelődés egy parasztfaluban. Néprajzi Tanulmányok. Budapest
- LAJOS Árpád
 1940 A magyar nép játéka. Magyarságismeret. Budapest
- LÁZÁR Katalin
 1995 A népi játékok szerepe az oktató-nevelő munkában. In: Gyermekevilág a régi magyar falun. (T. Bereczki Ibolya szerk.) A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 50. I-II. Szolnok, II. 689-697.
- LUKÁCSY András
 1964 Népek játéka. (Harmadik kiadás) Budapest
- MAJERCSIK Krisztina – ZSÁMBOKI Orsolya
 1985 Régi, érdekes játékok. Budapest
- NIEDERMÜLLER Péter – LÁZÁR Katalin
 1990 Magyar népi játékok. In: Magyar Néprajz. VI. Népzene – Néptánc – Népi játékok. Budapest, 531-647.
- SZAPU Magda
 1992 Együd Árpád és Somogy népköltészete. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 9. Kaposvár, 339-344.
 1994 Együd Árpád hagyatéka I. Együd Árpád levelezése és archív filmanyaga. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 10. Kaposvár, 207-230.
 1996 Gyermekejátékok. Énekes-táncos, szöveges, mozgásos és sportszerű népi játékok Somogyban. Kaposvár

- 1999 Children's Games in Somogy County. In: Acta Ethnographica Hungarica, 44. (1-2). Budapest, 55-77.
- TÁTRAI Zsuzsanna
1988 A gyermekkor költészete. In: Magyar Néprajz V. Magyar Népköltészet. (Istvánovits Márton szerk.) Budapest, 584-610.
- VIKÁR Béla
1905 Somogy megye népköltése. Gyermekdalok és játékok s táncszók. In: ÚMNGY VI. Budapest, 251-270.
- VOIGT Vilmos
1975 Kishegyesi fonórejtvények. Értelmetlen szövegek értelmezése. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei VII. 23-24. szám. Újvidék, 169-187.
1976 Fonetika és fonológia egy folklór műfajban. Nyelvtudományi Közlemények LXXVIII. Budapest, 491-497.
1979 Gyermekfolklór. In: Magyar Néprajzi Lexikon II. Budapest, 348.
1995 Világméretű gyermekfolklór. In: Ethnographia CVI. 1. Budapest, 27-31.
1996 Játék-elbeszélés tegnapelőtt és holnapután. In: Játék + Rend + Szerek. (A fascigától a játékprogramig) Vesszőparipáink. A Magyar Játéktársaság Közleményei 3. Kecskemét-Budapest, 13-23.

